

3.

ISTRAŽIVAČKE METODE U PRAGMATICI

Sva pragmatička istraživanja zasnovana su na nekoj vrsti jezičnih podataka [...]. Nijedna od postojećih metoda prikupljanja i analize podataka nije sama po sebi bolja ili lošija od drugih. Metode prikupljanja i analize podataka primjenjuju se u skladu s potrebama pojedinoga istraživanja. (Golato 2017: 21)

Ova cjelina knjige posvećena je metodama prikupljanja i obrade jezičnih podataka koje se primjenjuju u pragmatičkim istraživanjima. Budući da je suvremena pragmatika razgranata na mnoga potpodručja, pragmatičke istraživačke metode brojne su i raznovrsne. Kao što smo na to ukazali u prethodnim poglavljima ove knjige, pragmatika dijeli interese, pa tako i istraživačke metode, s drugim lingvističkim disciplinama poput sociolingvistike, psiholingvistike, računalne i korpusne lingvistike, lingvističke antropologije, diskursne analize i dr. U ranijim razvojnim fazama pragmatike dominirala su neempirijska istraživanja potkrijepljena neovjerenim i neprovjerljivim podacima. Tako su se primjerice studije „očeva“ pragmatike zasnivale na njihovoj intuiciji⁴⁷ budući da su oni svoje hipoteze u pravilu potkrepljivali izmišljenim ili naknadno prikupljenim primjerima (Jucker 2018: Loc⁴⁸ 240). I danas su ovakva pragmatička istraživanja uobičajena (Adolphs 2008: 7), s time da broj istraživanja zasnovanih na ovjerenoj jezičnoj građi iz dana u dan raste. Štoviše, razvijaju se nove grane pragmatike definirane upravo specifičnom metodologijom prikupljanja i obrade jezičnih podataka (npr. računalna i eksperimentalna pragmatika). Posebno valja naglasiti da se razvojem novih tehnologija istraživačima otvaraju nove mogućnosti koje znatno olakšavaju proces prikupljanja podataka te pozitivno utječu na kvalitetu i pouzdanost rezultata istraživanja.

Svaka istraživačka metoda ima svoje prednosti i nedostatke. U ovome pregledu niti jedna se od njih ne favorizira, međutim podržava se njihovo kombiniranje s ciljem postizanja pouzdanijih rezultata.

[...] izbor metode potpuno ovisi o istraživačkim ciljevima i pitanjima na koja se želi odgovoriti. Jedna metoda može biti prikladnija u potrazi za odgovorom na jedno pitanje, a druga u potrazi za odgovorom na drugo pitanje - i obrnuto. Iz toga razloga istraživači trebaju jasno odrediti pitanje za čijim odgovorom tragaju,

⁴⁷ Intuicija, tj. istraživačeva primjena vlastita jezičnoga znanja za potrebe istraživanja, u okvirima filozofije (jezika) predstavlja ključan izvor podataka (Jucker 2018: Loc 240).

⁴⁸ Skraćenica 'Loc' odnosi se na lokaciju citata u Kindle izdanju knjige.

odrediti koju vrstu pristupa žele primijeniti te koji tip istraživanja žele provesti – a onda u skladu s time izabrati odgovarajuću metodologiju. (Schneider 2018: 39)

U narednim poglavljima slijedi prikaz: (1) jedinica pragmatičke analize; (2) vrsta jezičnih podataka nad kojima se provode pragmatička istraživanja te (3) metoda prikupljanja i obrade jezičnih podataka koje se primjenjuju u pragmatiki. Na koncu slijedi kratka rasprava o etičkim načelima vezanim uz prikupljanje i obradu jezičnih podataka.

3.1. Jedinica pragmatičke analize

Pragmatička se istraživanja razlikuju s obzirom na razne kriterije, a jedan od njih je jedinica pragmatičke analize. S obzirom na taj kriterij Jucker (2018) istraživanja jezika u upotrebi dijeli na mikropragmatička i makropragmatička. Dok su mikropragmatička istraživanja usmjerena na proučavanje „malih jedinica“, odnosno pojedinih sastavnica iskaza s pragmatičkim značenjem/funkcijom (npr. deiktika, diskursnih markera ili uzvika), makropragmatička istraživanja bave se proučavanjem „većih jedinica“ poput cjelovitoga diskursa ili njegovih dijelova (ibid.). Takva podjela u skladu je s Meyevom (2009: 724) definicijom mikropragmatike kao pristupa proučavanju jezične upotrebe u užemu kontekstu (na razini iskaza) te makropragmatike kao pristupa proučavanju cjelovitih komunikacijskih činova (uzimajući u obzir sve elemente njihova širega jezičnoga i izvanjezičnoga konteksta). Unatoč tomu što s vremenom raste broj makropragmatičkih studija, i dalje su u najvećoj mjeri zastupljena istraživanja pragmatičkih mikrojedinica, a iskaz se smatra temeljnom jedinicom pragmatičke analize (usp. Jucker 2018). Izbor „manjih“ ili „većih“ jedinica, odnosno užega ili širega konteksta jezične upotrebe kao predmeta pragmatičke analize izravno utječe na izbor odgovarajuće istraživačke metode (ili kombinacije metoda).

Pragmatika se bavi proučavanjem komunikacije na mikrorazini i makrorazini, s time da je ta podjela tek načelna jer se dvije razine međusobno isprepliću i jedna drugu nadopunjuju. Mikropragmatika i makropragmatika točke su istoga kontinuuma – navezane su jedna na drugu, a predstavljaju različite istraživačke perspektive, u skladu s ciljem konkretnoga istraživanja. (Hoye 2009: 25)

Osim što se jedinice pragmatičke analize razlikuju s obzirom na opseg, one se razlikuju i s obzirom na način i medij njihova prijenosa (govoreni i pisani jezik, jezik digitalne komunikacije te sredstva neverbalne komunikacije). Svaki od navedenih tipova komunikacije ima svoja specifična obilježja. Kao glavnu razliku između usmene i pisane komunikacije Cornish (2009: 1103) navodi ne/smještenost sugovornika u zajedničke spaciotemporalne okolnosti, iz čega proizlaze specifičnosti

poput ne/mogućnosti upotrebe neverbalnih signala, stupnja eksplicitnosti, mogućnosti (samo)reparacije te vremena kojim sudionici komunikacijskoga čina raspolažu za de/kodiranje iskaza s obzirom na ne/simultanost interakcije. Prema Brown i Yuleu (1986: 14–19) govorna i pisana jezična produkcija međusobno se razlikuju s obzirom na funkcionalna, reprezentacijska i strukturna obilježja. Usmena govorna produkcija, ističu autori, ostvaruje se u zahtjevnijim složenijim okolnostima od pisane jer se odvija u stvarnome vremenu te stoga uključuje niz simultanih aktivnosti: govornik za vrijeme govorne produkcije istodobno izgovara iskaz, nadgleda je li izgovoreni iskaz u skladu s njegovom komunikacijskom namjerom, planira svoj naredni iskaz, nadgleda reakciju svojega sugovornika – cijelo se vrijeme oslanjajući na vlastito sjećanje i interpretaciju. Na strukturnome planu govoreni se jezik u pravilu odlikuje siromašnijim leksikom od pisanoga jezika, jednostavnijom sintaktičkom organizacijom, manjom gustoćom informacija, većom zastupljenošću elemenata retoričke organizacije i poštapalica, izostankom pojedinih gramatičkih oblika i drugih jezičnih elemenata tipičnih za pisani jezik, organizacijom diskursa u manjim i jednostavnijim cjelinama, oslanjanjem govornika na razna paraverbalna i neverbalna sredstva (visina glasa, intonacija, facijalna, posturalna i gestovna ekspresija i dr.), naglašenijom interakcijskom (ekspresivnom, direktivnom i fatičkom) funkcijom i brojnim drugim specifičnostima u odnosu na pisani jezik (ibid.). Iako su pragmatičari u ranijim razvojnim fazama pragmatike izbjegavali proučavanje pisanoga jezika smatrajući ga sekundarnim vidom jezične produkcije, to se s vremenom promijenilo (Jucker 2018: Loc 408). Tomu je, između ostaloga, pridonio razvoj korpusne pragmatike budući da većina postojećih korpusa okuplja pisanu jezičnu građu.

Razvojem cyberpragmatike digitalna komunikacija također ulazi u fokus pragmatičkih istraživanja.

Termin *cyberpragmatika* skovan je 2001. godine kao naziv za kognitivnopragmatička istraživanja komunikacije koja se odvija putem interneta [...]. Glavni interes ove discipline analiza je procesa produkcije i interpretacije informacija na internetu. Cyberpragmatičari također se bave pitanjem kako sudionici komunikacijskoga čina pristupaju kontekstualnim informacijama [...] s ciljem premošćivanja „jaza” između onoga što je govornik natipkao i onoga što je namjeravao iskazati. (Yus 2011: 14–15)

Jezik digitalne komunikacije pragmatičarima je posebno zanimljiv zbog njegove brze promjenjivosti i hibridnosti između pisanoga i govorenoga jezika. Ta se hibridnost odražava u miješanju obilježja specifičnih isključivo za usmenu, odnosno pisanu komunikaciju. Primjerice, komunikacija putem *chata* odvija se sinkrono iako se sudionici komunikacijskoga čina nalaze na različitim lokacijama. Pritom govornici zapisuju svoje iskaze, no jezik kojim se služe na strukturnome je planu mnogo bliži

govorenome nego pisanome jeziku. Iz toga razloga John McWhorter (2013) ovakvome obliku jezične produkcije dodjeljuje naziv *fingered speech* (hrv. 'govor prstima'). Ipak, jezik digitalne komunikacije nije samo govor koji se zapisuje u digitalnome formatu – on ima i neka specifična obilježja u odnosu na pisani i govoreni jezik, poput primjerice multimodalnosti (u smislu kombiniranja jezika s emotikonima, slikama, zvukovima, glazbom i drugim vrstama popratnih sadržaja), nejasnih granica između monoloških i dijaloških formi ili pak fluidnosti (u smislu promjenjivosti nakon objavljivanja, za razliku od tiskanoga teksta) (Jucker 2018: Loc 501–532).

3.2. Vrste jezičnih podataka

Jezični podaci mogu se razlikovati s obzirom na razne kriterije. Jucker (2018) ih klasificira s obzirom na njihov (1) obim, (2) situacijsku uvjetovanost, (3) ne/fikcionalnost te (4) istraživačev utjecaj u procesu njihova prikupljanja. U ovome poglavlju slijedi kratak prikaz ovih četiriju kriterija.

3.2.1. Obim

Jezična građa nad kojom se provodi pragmatička analiza može uvelike varirati svojim obimom. Uzmimo kao primjer korpusnu analizu pragmatičkih obilježja i funkcija nekoga leksema. Takva analiza može se primjerice provesti na velikome jezičnome korpusu kao što je primjerice hrWaC (1,4 milijardi pojavnica), no može se provesti i na malome korpusu transkripata eliciranih narativa koje je prikupio istraživač za potrebe svojega istraživanja. Iako u prvome scenariju istraživač ima na raspolaganju iznimno obimnu jezičnu građu, podaci o kontekstu upotrebe leksema prilično su ograničeni (primjerice nije poznat identitet govornika, kao ni okolnosti u kojima se odvija komunikacijski čin). Osim toga, većina velikih digitalnih korpusa (kao ni hrWaC) nemaju pragmatičku anotaciju, stoga ju je za potrebe pragmatičkih istraživanja potrebno provesti ručno. S druge strane, transkribirani narativi predstavljaju neusporedivo „siromašniji” izvor po pitanju opsega jezične građe koju istraživač analizira, međutim elicitacija narativa provedena pod istraživačevom kontrolom i znatno bogatiji podaci o kontekstu jezične upotrebe mogu biti presudni za uspješno provođenje istraživanja. Izbor opsega podataka ovisi, dakle, o potrebama svakoga pojedinoga istraživanja. O raznim vrstama jezičnih korpusa bit će više riječi u Cjelini 4.

3.2.2. Situacijska uvjetovanost

S obzirom na to da su neke vrste komunikacijskih činova u većoj mjeri situacijski, strukturno i sadržajno uvjetovane od drugih, Jucker (ibid. Loc 599–621) ističe da bi istraživač trebao imati na umu tu činjenicu prilikom izbora metode prikupljanja jezičnih podataka. Tako su primjerice forma i sadržaj razgovora za posao ili službene prepiske u znatno većoj mjeri situacijski, strukturno i sadržajno uvjetovani/zadani (pa čak i šablonizirani) od spontane privatne konverzacije. Shodno tome, pragmatičari će posezati za različitim istraživačkim metodama s obzirom na stupanj situacijske uvjetovanosti pragmatičkoga fenomena koji su naumili proučavati.

3.2.3. Ne/fikcionalnost

Fikcionalni tekstovi dugo vremena nisu bili predmetom pragmatičkih istraživanja jer u ranijim razvojnim fazama ove discipline pragmatičare nije zanimala „umjetna” jezična građa (Jucker 2018: Loc 637). To se, međutim, počinje mijenjati razvojem povijesne pragmatike, koja za fikcionalnom građom počinje posezati u nedostatku „izvorne” jezične građe. Danas pragmatička obilježja književnih tekstova predstavljaju predmet bavljenja književne pragmatike i pragmatilistike kao zasebnih pragmatičkih poddisciplina:⁴⁹

Sedamdesetih godina 20. stoljeća teoretičari književnosti i lingvisti počinju dovoditi u pitanje tradicionalnu podjelu na poetski i nepoetski jezik, sve otvorenije ukazujući na činjenicu da se književnost ne može sustavno razlučiti od drugih vrsta iskaza s obzirom na gramatička ili tekstualna obilježja. Proučavanjem *prirodnoga* govorenog jezika i jezičnog ponašanja u to se vrijeme razvijaju pragmatičke teorije jezične komunikacije, koje se počinju primjenjivati i u okviru studija o književnosti. Književno-pragmatički pristupi književno djelo počinju promatrati na ekstradijegetičkoj razini, kao složeni komunikacijski čin između autora i čitatelja [Jucker i Locher 2017]. Promatrano iz takve perspektive, književno djelo je prošireni oblik govornog/komunikacijskog čina koji ima svoju performativnu dimenziju. Uz teorije izravno proizašle iz pragmatičke teorije govornog čina razvijaju se i druge književno-pragmatičke teorije, koje se ugrađuju u temelje književne pragmatike kao usmjerenja u okviru socijalne pragmatike. (Karlič 2019: 64)

⁴⁹ Kratak pregled razvoja književne pragmatike, popraćen primjerom jedne književnopragmatičke analize, dostupan je u redu pod naslovom *U potrazi za vezivnim tkivom: jezična i književna pragmatika* (Karlič 2019).

3.2.4. Istraživačev utjecaj

Jezični podaci koji se koriste za potrebe pragmatičkih istraživanja mogu nastati „prirodnim” putem (uslijed stvarne jezične upotrebe) ili „umjetnim” putem (elicitacijom jezične produkcije od strane istraživača) (Golato 2017: 21). Neelicitirani jezični podaci rezultat su jezične produkcije koja se ostvarila neovisno o istraživanju. Prema Potteru (2002: 541) oni prolaze njegov pomalo morbidan *test mrtvoga istraživača*, jer postoje neovisno o tome je li istraživač koji ih je naumio analizirati živ ili mrtav. S druge strane, elicitirani jezični podaci nastali su na istraživačev poticaj, s time da njegov utjecaj i kontrola nad sudionicima istraživanja variraju ovisno o metodi prikupljanja podataka.

3.3. Pragmatičke istraživačke metode

Pragmatička istraživanja provode se primjenom različitih istraživačkih metoda. Prema Bednarek (2011) ona se razlikuju s obzirom na to jesu li: (1) kvalitativna ili kvantitativna, (2) induktivna ili deduktivna, (3) provedena na ovjerenim ili neovjerenim jezičnim podacima, (4) provedena na elicitiranim ili neelicitiranim ovjerenim jezičnim podacima.

(1) S obzirom na vrstu jezičnih podataka i način njihove obrade lingvistička se istraživanja dijele na kvalitativna i kvantitativna. Prema Dörnyei (2007: 24) definiciji kvantitativna se istraživanja zasnivaju na brojčanim podacima koji se podvrgavaju statističkoj analizi. S druge strane, kvalitativna se istraživanja zasnivaju na nenumeričkim podacima koji se obrađuju primjenom nestatističkih metoda usmjerenih na sadržaj jezične građe. Istraživanja se mogu zasnivati na kombinaciji kvalitativnih i kvantitativnih metoda prikupljanja i obrade podataka (ibid.).

(2) Dok nekim istraživanjima polazište predstavlja jezična građa (induktivni pristup), drugima je polazna točka određen teorijski okvir (deduktivni pristup). Uzmimo kao primjer korpusnu analizu pragmatičkih funkcija nekoga leksema. Induktivni pristup ovoj pojavi podrazumijevao bi utvrđivanje pragmatičkih funkcija danoga leksema temeljem analize korpusne građe (*pristup temeljen na korpusu*), dok bi deduktivni pristup podrazumijevao preispitivanje neke postojeće klasifikacije pragmatičkih funkcija leksema temeljem analize jezične građe iz korpusa (*pristup vođen korpusom*) (usp. Tognini-Bonelli 2001).

(3) Pragmatička se istraživanja nadalje dijele na ona zasnovana na ovjerenim jezičnim podacima te na ona zasnovana na istraživačevoj intuiciji.⁵⁰ Za razliku od ovjerenih jezičnih podataka, neovjereni jezični podaci nezabilježeni su i stoga neprovjerljivi, a najčešće su rezultat istraživačeva jezičnoga znanja i iskustva (tzv. anegdotalni dokazi) (Bednarek 2011: 539). Bednarek (ibid.) ističe da je istraživačeva intuicija nerijetko presudna za postavljanje polaznih hipoteza istraživanja, stoga ne treba podcjenjivati njezinu važnost. S druge strane, autorica upozorava na činjenicu da ono što mislimo o jeziku nije nužno podudarno sa stvarnošću. Drugim riječima, intuicija prije svega ukazuje na ono što je u jeziku moguće, a ne na ono što doista jest.

(4) Kao što je već spomenuto u prethodnome poglavlju, ovjereni jezični podaci na kojima se zasnivaju pragmatička istraživanja mogu biti neelicitirani i elicitirani. Drugim riječima, jezični podaci s jedne strane mogu biti rezultat spontane jezične produkcije, dok s druge strane mogu nastati na istraživačev poticaj. Što više raste stupanj istraživačeva upliva i kontrole nad procesom jezične produkcije, to su prikupljeni podaci manje autentični. U Tablici 3 slijedi prikaz Juckerove (2018: Loc 645) „rang-liste” metoda prikupljanja jezičnih podataka s obzirom na stupanj istraživačeva utjecaja i kontrole nad njihovom produkcijom.

Istraživačev utjecaj	Istraživačeva kontrola	Metode prikupljanja jezičnih podataka	
		Neelicitirani podaci	1. Zabilježen autentičan govor (neovisno o istraživaču)
			2. Nenajavljeno (tajno) snimanje govora
			3. Najavljeno snimanje govora
			4. Sudjelovanje s promatranjem
		Elicitirani podaci	5. Polustrukturirani intervju
			6. Igranje uloga
			7. Zadaci elicitiranja dijaloga
			8. Zadaci dopunjavanja diskursa

Tablica 3. Klasifikacija metoda prikupljanja jezičnih podataka s obzirom na stupanj istraživačeva utjecaja i kontrole nad njihovom produkcijom (preuzeto od Jucker 2018: Loc 645).

⁵⁰ Jucker (2018: Loc 255) upozorava na razliku između pojmova *intuicija* i *introspekcija*. Intuiciju autor definira kao istraživačevo jezično znanje koje primjenjuje za potrebe istraživanja, dok introspekciju definira kao poseban oblik intuitivnoga znanja koje se ispituje među govornicima nekoga jezika primjenom eksperimentalnih istraživačkih metoda.

3.3.1. Neelicirani jezični podaci

Kao što je vidljivo iz priložene tablice, jedina metoda prikupljanja jezične građe koja prolazi *test mrtvoga istraživača* – odnosno koja podrazumijeva prikupljanje potpuno autentične jezične građe producirane neovisno o istraživanju – metoda je navedena pod brojem 1. Najveći nedostatak ove metode predstavlja potpuni izostanak istraživačeve kontrole nad jezičnom produkcijom, kao i moguća nedostupnost podataka o kontekstu njezine realizacije. Nenajavljeno snimanje govora (metoda br. 2) u pravilu se više ne primjenjuje iz etičkih razloga, stoga jedini način snimanja govora za potrebe istraživanja onaj je uz najavu i govornikov eksplicitni pristanak (metoda br. 3). Najava snimanja negativno utječe na spontanost govora, međutim iskusni istraživači smatraju da se nakon duljega snimanja sudionici istraživanja opuste, čime njihova govorna produkcija postaje autentičnijom (usp. npr. Labov 1972). U kategoriju neeliciranih podataka Jucker (2018) svrstava i podatke prikupljene metodom promatranja sa sudjelovanjem (metoda br. 4),⁵¹ čiji će stupanj autentičnosti uvelike ovisiti o tome je li istraživanje otkriveno ili prikriveno te o tome na koji su način podaci zabilježeni (npr. snimanjem ili naknadnim bilježenjem).

3.3.2. Elicirani jezični podaci

Kao istraživačku metodu koja uključuje elicitaciju podataka, ali uz relativno nizak stupanj istraživačeve kontrole i utjecaja na sudionike istraživanja, Jucker (ibid.) navodi intervju (metoda br. 5), uslijed kojega se bilježe relativno spontani i „slobodni” odgovori (u smislu da je spektar njihovih mogućih odgovora širok). To nije slučaj kada je riječ o metodi igranja uloga (metoda br. 6), uslijed čije se primjene od sudionikā istraživanja traži da se ponašaju na specifičan način, zadan od istraživača. Jak istraživačev utjecaj i kontrola nad sudionicima i njihovim odgovorima, odnosno govornom produkcijom, također je obilježje preostalih dviju metoda navedenih u tablici (zadaci eliciranja dijaloga i dopunjavanja diskursa – metode br. 7 i 8).

*

Dok Bednarek (2011) pragmatička istraživanja dijeli prema četirima prethodno opisanim kriterijima, Schneider (2018: 40) nudi nešto složeniju podjelu zasnovanu na 10 dihotomija: neempirijsko ↔ empirijsko istraživanje; istraživanje prvoga reda ↔ drugoga reda; induktivno ↔ deduktivno istraživanje; neporedbeno ↔ poredbeno istraživanje; transverzalno ↔ longitudinalno istraživanje; sinkronijsko ↔

⁵¹ Promatranje sa sudjelovanjem (eng. *participant observation*) „metoda je prikupljanja podataka promatranjem ponašanja ljudi i sudjelovanjem u njihovim svakodnevnim aktivnostima” (Struna, <http://struna.ihj.hr/naziv/promatranje-sa-sudjelovanjem/21153/>).

dijakronijsko istraživanje; reprezentativno ↔ nereprezentativno istraživanje; kvalitativno ↔ kvantitativno istraživanje; mikropragmatičko ↔ makropragmatičko istraživanje; istraživanje govorenoga ↔ pisanoga jezika.

Sustavan prikaz autorove kategorizacije slijedi u Tablici 4, koja je izrađena prema Schneider (2018: 40–48).

Klasifikacija istraživačkih pristupa (10 dihotomija)	
1.	neempirijski (foteljski) pristup – zasniva se na istraživačevoj intuiciji i pragmatičkim kompetencijama
	empirijski pristup – zasniva se na analizi podataka prikupljenih od drugih govornika (sudionika istraživanja) primjenom različitih istraživačkih metoda
2.	istraživanje prvoga reda – zasniva se na analizi percepcije pragmatičkoga fenomena drugih govornika (sudionika istraživanja)
	istraživanje drugoga reda – zasniva se na istraživačevoj percepciji i znanstvenoj konceptualizaciji pragmatičkoga fenomena
3.	deduktivni pristup – polazište istraživanja je teorija
	induktivni pristup – polazište istraživanja jezični su podaci
4.	neporedbeni pristup – zasniva se na istraživanju pragmatičkih fenomena u jednome idiomu (ili više idioma, ali bez njihove međusobne usporedbe)
	poredbeni pristup – zasniva se na usporedbi pragmatičkih fenomena u više idioma
5.	transverzalni pristup – istraživanje se provodi jednokratno
	longitudinalni pristup – istraživanje se provodi višekratno (prate se isti govornici ili jezična građa tijekom duljega razdoblja, u unaprijed određenim razmacima) s ciljem utvrđivanja promjena koje nastupaju kroz vrijeme
6.	sinkronijski pristup – podrazumijeva proučavanje pragmatičkih fenomena u određenome vremenskome presjeku (pragmatička sinkronijska istraživanja najčešće se odnose na aktualno jezično stanje)
	dijakronijski pristup – podrazumijeva proučavanje pragmatičkih fenomena kroz vrijeme (usporedba jezičnoga stanja u različitim vremenskim presjecima)
7.	reprezentativno istraživanje – empirijsko istraživanje provedeno na reprezentativnome uzorku jezičnih podataka
	nereprezentativno istraživanje – empirijsko istraživanje provedeno na nereprezentativnome uzorku jezičnih podataka
8.	kvalitativna analiza – kvalitativna (sadržajna) analiza nenumeričkih podataka
	kvantitativna analiza – statistička obrada brojčanih podataka

9.	mikropragmatički pristup – proučavanje pragmatičkih fenomena na razini iskaza, odnosno njegovih sastavnica
	makropragmatički pristup – proučavanje pragmatičkih fenomena na razini višoj od iskaza
10.	pragmatička analiza govorenoga jezika – analiza pragmatičkih fenomena u govornoj produkciji
	pragmatička analiza pisanoga jezika – analiza pragmatičkih fenomena u pisanoj produkciji

Tablica 4. Schneiderova klasifikacija i opis pragmatičkih istraživačkih pristupa (izrađeno prema Schneider 2018).

3.3.3. Pragmatička istraživanja zasnovana na neelicitiranim jezičnim podacima

U ovome poglavlju slijedi kratak prikaz prethodno pobrojanih metoda prikupljanja neelicitiranih jezičnih podataka. Opis svake metode popraćen je primjerima recentno provedenih pragmatičkih istraživanja domaćih autora.⁵²

3.3.3.1. Analiza neelicitirane jezične građe

U ovu kategoriju ubrajaju se pragmatička istraživanja kvalitativnoga i kvantitativnoga tipa koja se provode nad jezičnom građom nastalom neovisno o istraživanju. Riječ je, dakle, o istraživanjima koja se zasnivaju na analizi postojeće, zabilježene autentične jezične građe koja je ili (a) javno dostupna (npr. članci iz novina i časopisa, snimke televizijskih emisija ili javnih događanja i sl.) ili je (b) u privatnome vlasništvu (npr. pohranjena govorna ili pisana produkcija, koju istraživači mogu koristiti uz pristanak govornika). U ovu kategoriju jezične građe spadaju i (c) jezični korpusi pisanoga i govorenoga jezika, koji mogu biti većega ili manjega opsega, a mogu sadržavati razne vrste javnoga ili privatnoga diskursa. Iako su mnogi jezični korpusi javno dostupni, zbog autorskih su prava obično dostupni tek dijelovi izvornih tekstova koje okupljaju (v. više o jezičnim korpusima u Cjelini 4).

Prednosti i nedostaci ove vrste neelicitirane jezične građe ovise o njezinoj vrsti, okolnostima u kojima je zabilježena te obradi i primjeni u sklopu istraživanja. Izbor (vrste) postojeće jezične građe prije svega će ovisiti o predmetu pojedinoga istraživanja i njegovim istraživačkim ciljevima, kao i njezinoj dostupnosti istraživačima.

⁵² U slučajevima kada je to moguće navode se primjeri istraživanja koja su provele autorice knjige. U drugim slučajevima navode se primjeri pragmatičkih istraživanja drugih autora.

Primjeri upotrebe javno dostupne jezične građe

Za potrebe provođenja pragmatičke analize verbalnih i neverbalnih markera eksplicitne verbalne ironije u publicističkome stilu hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika, u radu pod naslovom *Explicit Verbal Irony and Means of Marking It in Journalistic Style of the Serbian and Croatian Languages* (Karlić i Koletić 2013), kao izvor jezičnih informacija korišteni su hrvatski i srpski tiskani politički tjednici *Globus*, *Aktual*, *NIN* i *Vreme*, objavljeni u razdoblju od dva mjeseca. Analizom jezične građe detektiran je niz različitih markera ironije, međutim zbog razmjerno maloga opsega analiziranih publikacija nije uspostavljen njihov konačan popis. Kvalitativno istraživanje zasnovano na obradi autentične jezične građe manjega opsega omogućilo je uočavanje obrazaca i podataka koji istraživačima nisu bili intuitivno dokučivi. Međutim, analizirani uzorak jezične građe daleko je od reprezentativnoga, stoga navedeno istraživanje ne nudi odgovore na pitanja o frekventnosti i „tipičnosti” upotrebe utvrđenih sredstava izražavanja/markiranja ironije. Budući da se ironija izražava/markira različitim – više ili manje eksplicitnim – verbalnim, paraverbalnim i neverbalnim sredstvima (od tipografskih oznaka do govornikovih komentara), njihovo vertikalno pretraživanje u jezičnome korpusu nije moguće. S druge strane, njihovu horizontalnu analizu, koja bi podrazumijevala prethodno pretraživanje korpusa prema pragmatičkoj funkciji (pod uvjetom da korpus uključuje takvu vrstu pragmatičke anotacije), znatno bi otežao manjak kontekstualnih informacija o jezičnoj upotrebi, koje su često nužne za detektiranje ironije u diskursu.

Kada je riječ o primjeni javno dostupnih snimaka govora za potrebe pragmatičkoga istraživanja, kao vrlo bogat izvor jezične građe mogu poslužiti televizijske *reality*-emisije. Njome su se primjerice poslužile autorice Scotti Jurić i Poropat (2008) za potrebe kontrastivnoga istraživanja govornoga diskursa u društvenoj interakciji među govornicima hrvatskoga i talijanskoga jezika – sudionicima emisije *Big Brother / Grande Fratello*. Istraživanje je prvenstveno bilo usmjereno na kontrastivnu analizu upotrebe deiktika te strukture govornih činova u službi povezivanja jezičnoga i izvanjezičnoga konteksta, koja je provedena nad transkribiranom jezičnom građom. Rezultati istraživanja predstavljeni su u članku pod naslovom *Pragmalingvistička analiza: usporedba dviju komunikativnih situacija*, a ukazuju na izostanak znatnijih razlika između dvaju analiziranih jezika.

Primjer upotrebe privatne jezične građe

U radu pod naslovom *Konverzacijska implikatura u SMS diskursu* (Karlić 2015), za potrebe istraživanja upotrebe i sredstava izražavanja/markiranja konverzacijskih implikatura u SMS porukama, kao jezična građa korištene su SMS-poruke

razmijenjene između desetero međusobno bliskih sugovornika srednje životne dobi. Autori SMS-poruka dali su pristanak da se njihova polugodišnja privatna prepiska analizira za potrebe lingvističkoga istraživanja. Budući da za sada ne postoji javno dostupan korpus hrvatskoga jezika koji obuhvaća ovu vrstu jezične građe, upotreba privatne dokumentirane prepiske predstavlja jedini mogući način provedbe istraživanja ove vrste diskursa utemeljenoga na ovjerenim neelicitiranim jezičnim podacima. Čak i u slučaju da takav tip korpusa postoji, korpusnu analizu konverzacijskih implikatura bilo bi teško (ili čak nemoguće) provesti bez poznavanja konteksta odvijanja prepiske, ali i uvida u zajedničko znanje sudionikā komunikacijskoga čina, koje nerijetko predstavlja uvjet za uspješan prijenos konverzacijskih implikatura. Kao i u prethodnome primjeru, najveći nedostatak ovako postavljenoga istraživanja malen je opseg analizirane jezične građe, stoga ono ne nudi odgovore na pitanja o frekventnosti i „tipičnosti” upotrebe utvrđenih sredstava izražavanja/markiranja konverzacijskih implikatura u SMS-diskursu, već naprosto popisuje i opisuje primjere koji se pojavljuju u analiziranim primjerima.

Primjer upotrebe digitalnoga jezičnoga korpusa pisanoga jezika

U radu pod naslovom *Representation and Classification of Polyfunctional Synsemantic Words in Monolingual Dictionaries and Language Corpora: The Case of the Croatian Lexeme 'Dakle'* (Karlić i Bago 2019), za potrebe utvrđivanja pragmatičkih funkcija i obilježja leksema *dakle* u hrvatskome jeziku, kao izvor jezičnih informacija korišten je mrežni korpus hrvatskoga jezika hrWaC. U sklopu istraživanja analiziran je uzorak od 400 nasumičnih KWIC-primjera⁵³ leksema *dakle*, čije je pragmatičke funkcije potom horizontalnom (kvalitativnom) analizom odredilo dvoje nezavisnih anotatora. Temeljem statističke obrade podataka dobivenih u prethodnoj fazi istraživanja utvrđene su pragmatičke funkcije danoga leksema, kao i njihova frekventnost. Ovo istraživanje kvalitativno-kvantitativnoga tipa, čije glavno polazište predstavljaju korpusni podaci (*pristup temeljen na korpusu*), izravno se nadovezuje na studiju o pragmatičkim funkcijama leksema *dakle* autorice Dedaić (2010), koja je utemeljena na autoričinoj intuiciji, a ovjerena primjerima iz javno dostupne neelicitirane jezične građe. Ta dva istraživanja predstavljaju dobar primjer komplementarnosti različitih istraživačkih metoda. S jedne strane, klasifikacija pragmatičkih funkcija danoga leksema iz Dedaić (ibid.) poslužila je kao predložak za korpusnopragmatičku analizu u Karlić i Bago (2019). S druge strane, korpusnopragmatičkom analizom utvrđena je frekventnost pojedinih pragmatičkih funkcija leksema *dakle* te su otkriveni neki nedostaci klasifikacije njegovih funkcija iz Dedaić (2010).

⁵³ Više o KWIC-primjerima v. u Poglavlju 4.2.2.4.

Primjer upotrebe digitalnoga korpusa govorenoga jezika

Za potrebe analize upotrebe i funkcija konektora u govorenome jeziku u radu *Konektori u spontanome govorenom jeziku* autorice Košutar i Hržica (2019) analizirale su jezične uzorke 30 govornika iz korpusa spontane konverzacije odraslih govornika (*Hrvatski korpus govornog jezika odraslih*, HrAL):

Korpus je analiziran pomoću unaprijed zadanoga popisa od 143 konektora prikupljena iz pisanih izvora o hrvatskome jeziku (znanstveni radovi, monografije, gramatike). Sukladno rezultatima u drugim jezicima u hrvatskome se govorenom jeziku pojavljuje manji broj konektora iz pisanih izvora o hrvatskome jeziku te su, s obzirom na formalnojezične razlike između pisanoga i govorenoga diskursa, pronađeni konektori koji nisu zabilježeni u takvim izvorima. (Košutar i Hržica 2019: 157)

Istraživanje funkcija konektora u govornoj produkciji hrvatskoga jezika bilo bi moguće provesti i primjerice na neelicitiranoj jezičnoj građi koja nije dio korpusa, međutim upotreba korpusa znatno olakšava i ubrzava provođenje istraživanja. Zahvaljujući primjeni korpusa HrAL, autorice su, između ostaloga, bile u mogućnosti provesti analizu zastupljenosti konektora u spontanome govornome jeziku.⁵⁴

3.3.3.2. Analiza snimki autentičnoga govora i podataka s terena

Kao što je već spomenuto, u današnje se vrijeme snimanje govora bez govornikova pristanka smatra neetičnim, zbog čega se istraživači prilikom primjene ove metode prikupljanja podataka suočavaju s takozvanim *promatračevim paradoksom* (Labov 1972: 209):

Cilj je lingvističkoga istraživanja otkriti kako ljudi govore kada nisu sustavno promatrani, međutim jedini način da dođemo do ovakvih podataka upravo je sustavnim promatranjem.

Iako se obavještavanjem govornikā – kao i obaveznim traženjem njihova pristanka da se snimka iskoristi za potrebe istraživanja – gubi na autentičnosti jezične građe, istraživači imaju na raspolaganju metode pomoću kojih govornikovu pažnju mogu skrenuti s kamere ili snimača zvuka i vlastita govora. Primjerice, nakon nekoga vremena govornici se naviknu na snimanje te njihovo ponašanje postaje spontanijim (Golato 2017: 23), a tomu može pridonijeti i tema razgovora.

⁵⁴ Više o HrAL-u v. u Cjelini 4.

U slučajevima kada sâm istraživač sudjeluje u komunikacijskome činu (uz najavu ili bez nje) u svrhu prikupljanja građe za potrebe istraživanja, on nije više „samo” neutralni promatrač – on je promatrač koji sudjeluje (eng. *participant observer*). Promatranje sa sudjelovanjem inače je jedna od glavnih etnografskih metoda, koja je u slučaju proučavanja jezika u upotrebi najčešće povezana s Gumperzovom i Hymesovom etnografijom govora (Bednarek 2011: 546). Shodno Bednarek (ibid. 545–546) glavna prednost ove metode prikupljanja podataka u tome je što omogućava uvid u složenost i dinamiku autentičnoga ljudskoga ponašanja. Osim toga, ona omogućava detekciju prethodno nezabilježenih fenomena. S druge strane, ova metoda istraživačima oduzima mnogo vremena, a dobiveni podaci u pravilu nisu provjerljivi i reprezentativni te se ne mogu podvrgnuti kvantitativnoj analizi. Istraživač može u istraživanju sudjelovati *incognito* (što podrazumijeva naknadno bilježenje podataka prikupljenih na terenu) ili otkriveno (što omogućava zvučno ili vizualno snimanje).

Otkriveno sudjelovanje istraživača u istraživanju negativno utječe na autentičnost ponašanja sudionikā istraživanja, međutim podaci zabilježeni na taj način znatno su detaljniji i pouzdaniji od naknadno zapisanih bilješki s terena. Nakon što je jezični materijal snimljen snimačem zvuka ili kamerom, slijedi proces izrade transkripata na kojima se provodi sustavna analiza prikupljenih materijala.

Nakon izrade audiosnimaka ili videosnimaka neelicitirane verbalne interakcije slijedi izrada transkripata nužnih za provođenje sustavne analize snimljenih materijala. Zahtjevnost ovoga posla ne treba podcjenjivati s obzirom na to da oduzima mnogo vremena, a često uključuje i bilježenje dodatnih podataka [o verbalnome i neverbalnome ponašanju govornika]. (Schneider 2018: 55)

Još jedna metoda prikupljanja podataka na terenu jest etnografska *metoda bilježnice*. Ona podrazumijeva zapisivanje jezičnih podataka koje istraživač (na)čuje na terenu bez aktivnoga sudjelovanja u komunikacijskome činu. Jedno je vrijeme ova metoda bila vrlo popularna među lingvistima jer ne zahtijeva pristanak govornikā za sudjelovanje u istraživanju (Schneider 2018: 55–56). Zajedno s izbjegavanjem istraživačeva paradoksa, to je ujedno i njezina najveća prednost. Međutim, ova metoda ima i svoje nedostatke – između ostaloga, istraživač se prilikom bilježenja podataka oslanja isključivo na vlastitu percepciju i pamćenje. Pouzdanost podataka prikupljenih na ovaj način upitna je, dok je pristup podacima o „prisluškivanim” govornicima otežan ili nemoguć.

Primjer upotrebe snimki autentičnoga govora

Za potrebe istraživanja obilježja prepričavanja diskursa (upotrebe upravnoga i neupravnoga govora te njima bliskih pojava) Benić (2018) u članku pod naslovom *Prepričavanje diskursa na primjeru osječkoga govora* analizira snimke spontanoga govora stanovnika Osijeka:

Podaci o prepričavanju diskursa u osječkom govoru dobiveni su analizom osam sati snimljenoga spontanoga govora. Riječ je o pet snimaka različite duljine. Sniman je razgovor za stolom na razne teme. U istraživanju je sudjelovalo dvanaest osoba. Među njima je devet žena i tri muškarca u dobi od 21 do 76 godina, ali najviše materijala potječe od informanata između 30 i 55 godina. Informanti su većinom srednje stručne spreme. Svi žive u Osijeku, ali ih je polovica rođena u okolnim mjestima. (Benić 2018: 3)

Prikupljena jezična građa transkribirana je za potrebe istraživanja, a dijelovi u kojima se javlja prepričavanje diskursa podvrgnuti su pragmatičkoj analizi. Kao što i sâm autor u radu napominje, analizirani uzorak nije reprezentativan. Međutim, provođenjem ovakve kvalitativne analize postignuti su važni uvidi u obilježja prepričavanja diskursa u osječkom govoru, što može poslužiti kao polazište za daljnja istraživanja.

U slučaju aktivnoga sudjelovanja u razgovoru koji se snima za potrebe ovakvoga istraživanja istraživač je u ulozi sudjelujućega promatrača. U slučaju „otkrivenoga” sudjelovanja u istraživanju (koje omogućava snimanje kamerom ili snimačem zvuka) negativan utjecaj istraživača na autentičnost zabilježene građe znatno je veći nego u slučaju „prikrivenoga” sudjelovanja u istraživanju. U slučaju proučavanja pragmatičkih fenomena poput obilježja prepričavanja diskursa, preciznost bilježenja jezične građe na prvome je mjestu, stoga „otkriveno” sudjelovanje istraživača/promatrača predstavlja logičan metodološki izbor.

3.3.4. Pragmatička istraživanja zasnovana na elicitiranim jezičnim podacima

U ovome poglavlju slijedi kratak prikaz metoda elicitacije jezičnih podataka za potrebe pragmatičkih istraživanja. Metode ovoga tipa povezuje pet zajedničkih obilježja (Schneider 2018: 57–58): (1) jezična produkcija ne nastupa prirodnim putem, već je inicirana od strane istraživača; (2) jezična produkcija odvija se u okolnostima koje je odredio istraživač (vrijeme, mjesto, situacija); (3) govornici su svjesni da sudjeluju u istraživanju te su dali eksplicitan pristanak da se njihova jezična produkcija/odgovori zabilježe; (4) sudionici istraživanja prate istraživačeve upute prilikom ispunjavanja zadanih zadataka; (5) njihova jezična produkcija u većini

slučajeva nema nikakve posljedice (kao što bi to bio slučaj prilikom spontane komunikacije).

Prema definiciji Félix-Brasdefer i Hasler-Barkera (2017: Loc 1157) elicirani su podaci rezultat evociranja povratne informacije od sudionika istraživanja, koje se provodi s ciljem utvrđivanja određenih aspekata govornikovih pragmatičkih kompetencija. Autori pritom razlikuju dvije vrste pragmatičkih kompetencija: (a) pragmalingvističke kompetencije, koje podrazumijevaju govornikovo poznavanje i primjenu konvencija jezične upotrebe u skladu s komunikacijskim ciljem te (b) sociopragmatičke kompetencije, koje podrazumijevaju govornikovo poznavanje i primjenu zakonitosti jezične upotrebe u skladu s društvenim normama u konkretnim okolnostima odvijanja komunikacijskoga čina. Prema prethodno prikazanoj Juckerovoj (2018) ljestvici metoda prikupljanja ovjerenih jezičnih podataka metode prikupljanja eliciranih podataka jesu: intervju, igranje uloga te zadaci eliciranja dijaloga i dopunjavanja diskursa. Ovomu popisu Bednarek (2011) dodaje još verbalne izvještaje i elicirane narative kao podvrste intervjuja, kao i eksperimentalne metode eliciranja podataka, preuzete dominantno iz područja psihologije. Sve navedene metode međusobno se razlikuju s obzirom na stupanj pouzdanosti i validnosti (Félix-Brasdefer i Hasler-Barker 2017: Loc 1164).

3.3.4.1. Analiza podataka prikupljenih putem intervjuja

Provođenje intervjuja jedna je od najčešće primjenjivanih metoda prikupljanja podataka za potrebe (pragmatičkih) istraživanja kvalitativnoga tipa. Intervjui se mogu uvelike razlikovati s obzirom na svrhu, trajanje, jednokratnost ili višekratnost provođenja te stupanj strukturiranosti (strukturirani, polustrukturirani i nestrukturirani intervju) (Dörnyei 2007: 134–136). Provođenjem intervjuja elicira se jezična građa koja je rezultat više ili manje spontane konverzacije između istraživača i sudionikā istraživanja. Razina spontanosti jezične produkcije proporcionalno opada povećanjem stupnja strukturiranosti intervjuja, odnosno razine istraživačeve kontrole nad odvijanjem komunikacijskoga čina (ibid.). U kontekstu pragmatičkih istraživanja najčešće se vode nestrukturirani intervjui s ciljem prikupljanja eliciranih narativa ili se pak provode intervjui strukturiranijega tipa s ciljem prikupljanja podataka o govornikovoj (samo)procjeni pojedinih obilježja vlastite i/ili tuđe jezične produkcije i primjene pragmatičkih normi. Intervjui se sa sudionicima istraživanja najčešće provode „licem u lice”, no po potrebi se mogu provoditi i putem audiopoziva i videopoziva sa snimanjem.

Schneider (2018: 62–64) izdvaja četiri vrste intervjuja koji se primjenjuju za potrebe pragmatičkih istraživanja: (1) metapragmatički intervju, koji se provodi za potrebe

istraživanja prvoga reda, a uključuje pitanja koja se odnose na govornikovu konceptualizaciju, percepciju i razumijevanje kakvoga pragmatičkoga pojma; (2) intervju kojim se od govornika elicitiraju primjeri upotrebe nekoga pragmatičkoga fenomena ili opisa situacije u kojoj do nje dolazi; (3) retrospektivni intervju, koji se provodi među osobama koje su prethodno sudjelovale u istraživanju (npr. igranju uloga) s ciljem dodatnoga razjašnjavanja njihovih odgovora; (4) intervju koji se provodi radi procjene govornikovih pragmatičkih kompetencija.

Metoda elicitanje jezičnih podataka putem intervjuja ima svoje prednosti i nedostatke. Kao prednosti intervjuja Bednarek (2011: 540–542) navodi kontrolirane uvjete provođenja, visoku razinu istraživačeve kontrole nad sudionicima istraživanja i cjelokupnom situacijom, široku primjenjivost u kontekstu različitih vrsta pragmatičkih istraživanja, kao i činjenicu da je riječ o metodi elicitanje podataka koja je sudionicima najčešće ugodna. Kao nedostatke ove metode autorica navodi razmjerno snažan istraživačev utjecaj na sudionike istraživanja, neprirodnost situacije u kojoj se odvija komunikacija, nepraktičnost njezine primjene (misleći prvenstveno na dugotrajnost procesa intervjuiranja i transkribiranja podataka) te probleme koji se javljaju prilikom obrade i interpretacije prikupljene građe.

Primjer upotrebe snimki eliciranih narativa

Ova metoda prikupljanja jezične građe u pragmatici se obično primjenjuje za potrebe izrade manjih korpusa namijenjenih za provođenje pojedinih pragmatičkih analiza. Primjenu ove metode elicitanje jezičnih podataka 70-ih godina prošloga stoljeća potiče William Labov (1972) uvođenjem modela analize narativa. Njegov model i danas predstavlja aktualan teorijsko-metodološki okvir za proučavanje usmenih narativa u sklopu sociolingvističkih, pragmatičkih i drugih istraživanja. Prilikom elicitanje narativa od odraslih se kazivača najčešće traži da prepričaju neko osobno iskustvo. Temu narativa istraživač određuje s obzirom na predmet konkretnoga istraživanja, imajući u vidu da poticajne (posebice emocionalno „nabijene”) teme obično rezultiraju spontanijim, autentičnijim kazivanjem. Tako su primjerice za potrebe analize pragmatičkih obilježja i funkcija poštapalica u radu *Poštapalice: teorijski aspekt i analiza primjera iz makedonskog jezika* (Štefanec 2021)⁵⁵ među izvornim govornicima makedonskoga jezika elicirani narativi o iskustvu *lockdowna* uslijed pandemije koronavirusa. Transkribirana jezična građa podvrgnuta je kvalitativnoj pragmatičkoj analizi (u prvoj fazi analize detektirana su sva jezična sredstva koja u diskursu vrše funkciju poštapalica, dok su u drugoj fazi analize utvrđena njihova pragmatička obilježja i funkcije). Ovakvo je istraživanje

⁵⁵ Riječ je o diplomskome radu izrađenome i obranjenome u sklopu Diplomskoga studija južnoslavenskih jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (mentorice: dr. sc. Virna Karlić i dr. sc. Borjana Poršev-Oliver).

moгуće provesti i nad neelicitiranom jezičnom građom (primjerice analizom snimaka spontane govorne produkcije u televizijskim ili radijskim emisijama), međutim u tom slučaju istraživač nema nikakvu kontrolu nad govornom produkcijom te nije upoznat sa svim relevantnim okolnostima u kojima se ostvaruje (podaci o govorniku, njegova prethodna pripremljenost, upotreba bilježaka, trema zbog javnoga nastupa i dr.). U slučaju elicitiranja narativa među djecom (primjerice za potrebe proučavanja razvoja njihovih pragmatičkih kompetencija), najčešće se kao predložak koriste slike ili drugi sadržaji koje sudionici istraživanja trebaju opisati, odnosno prepričati.

Primjer upotrebe podataka prikupljenih provođenjem (polu)strukturiranoga intervjua

Ova metoda elicitacije u pravilu se primjenjuje u svrhu utvrđivanja: (1) mišljenja i stavova govornikā o temi istraživanja; (2) obilježja jezične produkcije govornikā na temelju njihove samoprocjene; (3) pragmatičkih kompetencija govornikā. Najveći nedostatak ove metode u tome je da odgovori sudionikā istraživanja ne odražavaju njihovo stvarno jezično ponašanje, kognitivne procese i pragmatičke kompetencije, već pretežno svjedoče o njihovoj jezičnoj intuiciji, percepciji i subjektivnim procjenama (Bednarek 2011: 542). Unatoč tome, podaci prikupljeni putem intervjua s gore navedenim ciljevima mogu poslužiti kao vrijedno polazište za daljnja istraživanja. Primjerice, za potrebe istraživanja pragmatičkih obilježja i funkcija nekonvencionalnoga alterniranja gramatičkoga i leksičkoga roda u jezičnoj produkciji homoseksualnih muškaraca (tzv. *lalakanje*),⁵⁶ u radu pod naslovom *Alternacije gramatičkog roda u jezičnoj produkciji homoseksualnih muškaraca u zapadnojuznoslavenskim jezicima* (Samardžić 2018)⁵⁷ analizirani su podaci prikupljeni putem intervjua s osmero kazivača, koji su potom poslužili kao polazište za izradu anketnoga upitnika (anketa je provedena među 400 pripadnika LGBT-zajednice s hrvatskoga, slovenskoga i srpskoga govornoga područja). Predložak za provođenje intervjua i anketni upitnik sastojali su se od niza pitanja koja se odnose na učestalost upotrebe *lalakanja*, okolnosti u kojima do nje dolazi u sklopu komunikacijskoga čina (sudionici, situacija, medij, tema razgovora), funkcije *lalakanja*, jezična sredstva pomoću kojih se ostvaruje i dr. S obzirom na to da se navedeno istraživanje odnosi na prethodno neistraženu sociopragmatičku pojavu kojom se ne služe svi govornici te čija je upotreba ograničena na komunikaciju u specifičnim okolnostima, kombinacija intervjua (za potrebe „predistraživanja”) i

⁵⁶ „Lalakanje se odnosi na sve vrste riječi (zapadno)južnoslavenskih jezika koje posjeduju gramatičku kategoriju roda, a najčešće na glagole u perfektu. Svoj naziv 'duguje' udvostručenomu morfemskom nastavku za 3. lice ženskog roda glagolskog pridjeva radnog koji glasi *-la*, od kojega se tvori glagolski oblik perfekta.” (Samardžić 2018: 11)

⁵⁷ Riječ je o diplomskome radu izrađenom i obranjenome u sklopu Diplomskoga studija južnoslavenskih jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (mentorica: dr. sc. Virna Karlič).

ankete (provedene među ispitanicama odgovarajućega profila) pokazala se kao primjereno metodološko rješenje.

3.3.4.2. Analiza podataka eliciranih metodom igranja uloga

Uz prethodno prikazane metode prikupljanja eliciranih podataka, za potrebe pragmatičkih istraživanja u nekim se slučajevima primjenjuje i metoda igranja uloga. Riječ je o metodi elicitacije simulirane komunikacije, koja se odvija u strogo zadanim uvjetima. Metoda igranja uloga najčešće se primjenjuje u svrhu istraživanja obilježja interakcijskih praksi (govorni činovi, struktura konverzacijskih činova, funkcije i upotreba diskursnih markera, uljudnost i dr.), a može biti otvorenoga i zatvorenoga tipa (Félix-Brasdefer i Hasler-Barker 2017: Loc 1221). Zatvoreni tip igranja uloga podrazumijeva bilježenje govornikovih reakcija (usmenim ili pismenim putem) na podražaj bez sugovornikova odgovora, dok otvoreni tip podrazumijeva simulaciju dvosmjerne komunikacije. Sudionicima istraživanja, radi postizanja što autentičnijih rezultata, mogu se predočiti razni oblici audiovizualnih i drugih informacija o komunikacijskoj situaciji (ibid. Loc 1229, 1236). Schneider (2018: 59) ovu metodu dijeli u dvije kategorije s obzirom na vrstu uloge koja se dodjeljuje sudionicima – od njih se, naime, može tražiti da „igraju” sami sebe u nekoj hipotetskoj situaciji ili da igraju neki drugi (stvaran ili hipotetski) lik.

Primjer upotrebe podataka prikupljenih metodom igranja uloga

Ova metoda prikupljanja podataka primijenjena je za potrebe istraživanja koje je predstavljeno u Cjelini 8 ove knjige, a provedeno je s ciljem utvrđivanja načina i sredstva izražavanja direktivnosti u hrvatskome jeziku. Istraživanje je provedeno nad jezičnom građom prikupljenom putem *online*-upitnika, koji je uključivao osam zadataka igranja uloga. Svaki zadatak uključivao je tekstualni opis situacija u kojima sudionici istraživanja trebaju uputiti direktivni iskaz svojem sugovorniku. Sudionici su trebali zamisliti da se nalaze u opisanim situacijama i navesti iskaz koji bi uputili svojem sugovorniku u zadanoj situaciji. Od prikupljenih je direktivnih iskaza izrađen korpus s pragmatičkom anotacijom (na temelju kvalitativne analize iskaza), što je omogućilo kvantitativnu analizu podataka (usp. Cjeline 8 i 9). Pouzdanost ove metode elicitacije jezične građe ograničena je, kao i istraživačeva kontrola, koja uvelike varira s obzirom na način provođenja istraživanja (otvoreni/zatvoreni tip, elicitacija usmene ili pismene jezične produkcije, provođenje istraživanja uživo, metodom papir-olovka ili putem *online*-upitnika).

3.3.4.3. Analiza podataka eliciranih putem upitnika

Osim prethodno spomenutih upitnika sa zadacima igranja uloga te upitnika kojima se ispituju stavovi, percepcija ili samoprocjena ispitanikove jezične upotrebe vezano uz neki pragmatički fenomen, pragmatičari se služe i drugim vrstama upitnika. Tako se, primjerice, za potrebe određivanja stupnja pragmatičkih kompetencija govornikā koriste pismeni testovi s pitanjima višestrukoga izbora te zadacima donošenja odluka, dok se za potrebe utvrđivanja obilježja jezične produkcije koriste testovi sa zadacima dopunjavanja zadanoga diskursa (Schneider 2018: 64–70). U upitnicima koji se provode s ciljem elicitacije procjene ispravnosti, prikladnosti, uljudnosti, formalnosti i drugih pragmatičkih obilježja iskaza i/ili situacija u kojima se odvija komunikacijski čin primjenjuju se različite ljestvice procjene. Najčešće se u te svrhe koriste simetrične, uravnotežene bipolarne ljestvice procjene, odnosno ljestvice koje u pet ili sedam stupnjeva procjene sadržavaju jednak broj stupnjeva slaganja/prihvatanja i neslaganja/neprihvatanja te jedan „neutralan” stupanj (tzv. ljestvice procjene Likertova tipa; ibid. 70).

Iako su ovakvi upitnici vrlo praktični za prikupljanje podataka o jezičnoj produkciji govornikā te za utvrđivanje stupnja njihovih pragmatičkih kompetencija, oni imaju svoje nedostatke, koje prilikom interpretacije prikupljenih podataka valja imati na umu. Budući da je riječ o ispitivanju koje se provodi u neinteraktivnoj i neautentičnoj situaciji, i to na dekontekstualiziranoj jezičnoj građi, pitanje je u kojoj mjeri podaci prikupljeni ovom metodom odražavaju stvarnu jezičnu upotrebu (Félix-Brasdefer i Hasler-Barker 2017: Loc 1214, 1221). Glavne prednosti upitnika praktičnost su njihove primjene i brzina prikupljanja i obrade podataka, kao i visok stupanj istraživačke kontrole.

Primjer upotrebe podataka prikupljenih putem upitnika sa zadacima dopunjavanja

Ova metoda prikupljanja podataka korištena je za potrebe istraživanja predstavljenoga u radu *Vokativnost u hrvatskoj i srpskoj jezičnoj normi i upotrebi* (Karlić i Cvitković 2016). Istraživanje je provedeno s ciljem utvrđivanja sredstava i načina izražavanja vokativnosti u svakodnevnoj jezičnoj upotrebi. Upitnik je proveden među 100 izvornih govornika, a sadržavao je 24 zadatka. U zadacima se od sudionikā istraživanja tražilo da ispune prazninu u zadanim iskazima koji uključuju obraćanje sugovorniku u formalnim i neformalnim situacijama. Istraživanje je provedeno s ciljem utvrđivanja u kojoj je fazi proces gubljenja vokativnosti kao morfološke kategorije. Iako je ova metoda prikupljanja podataka iznimno praktična, kao i njihova obrada, pitanje je u kojoj mjeri dobiveni podaci odražavaju stvarnu

jezičnu upotrebu. Iz toga bi razloga navedeno istraživanje valjalo proširiti primjenom drugih istraživačkih metoda (npr. korpusnopragmatičke analize).

Na koncu ovoga poglavlja valja dodati da se za potrebe pojedinih pragmatičkih (uglavnom interdisciplinarnih) istraživanja primjenjuju i eksperimenti preuzeti iz područja psihologije i neuroznanosti, kao što su primjerice mjerenje pokreta oka za vrijeme rješavanja zadataka, mjerenje aktivnosti mozga i dr. (Félix-Brasdefer i Hasler-Barker 2017: Loc 1375).

3.4. Etički principi provođenja (pragmatičkih) istraživanja

Jednako kao i istraživačke metode, etička načela prikupljanja i obrade podataka mijenjaju se kroz vrijeme. Etičke norme nisu univerzalne, kao ni načini i sredstva njihova propisivanja (Dörnyei 2007: 64). U srži istraživačke etike leže istraživačevi moralni principi, a kada je riječ o empirijskim istraživanjima koja uključuju prikupljanje podataka od sudionikā istraživanja, istraživači se trebaju pridržavati četiriju temeljnih etičkih načela – dobrobiti, autonomije, privatnosti i obavezanosti prema sudionicima istraživanja (Schneider 2018: 75). Shodno Schneideru načelo dobrobiti odnosi se na sudionike istraživanja, kojima se uslijed provođenja istraživanja ne smije nanijeti nikakva fizička ili psihička povreda te se istraživač treba pobrinuti da im se osigura maksimalan osjećaj udobnosti i sigurnosti za vrijeme provođenja istraživanja (ibid.). Načelo autonomije u pragmatičkim istraživanjima ne odnosi se samo na istraživačevu obavezu da obavijesti sudionike o njihovoj uključenosti u istraživanje, nego i na obavezno traženje njihova eksplicitnoga pristanka prije⁵⁸ početka provođenja istraživanja:

Odluka o sudjelovanju u istraživanju treba biti zasnovana na svim relevantnim informacija o istraživanju [...]. Sudionici istraživanja trebaju biti informirani o sljedećim stavkama: (1) prirodi i ciljevima istraživanja; (2) razlozima zbog kojih se podaci prikupljaju; (3) zadacima koje istraživanje uključuje; (4) mogućim rizicima i posljedicama sudjelovanja u istraživanju; (5) pravu o povlačenju iz istraživanja; (6) povjerljivosti podataka; (7) kontakt-osobi kojoj se mogu obratiti u slučaju da imaju pitanja vezana uz istraživanje. (Schneider 2018: 76).

Princip privatnosti odnosi se na pravo sudionikā istraživanja na anonimnost, stoga se istraživač treba pobrinuti da svi podaci o njihovu identitetu budu anonimizirani i povjerljivi (ibid. 78–79). Nadalje, princip obavezanosti podrazumijeva istraživačevu

⁵⁸ U prošlosti se prikupljanje podataka bez pristanka sudionikā istraživanja smatralo etički prihvatljivim, no to se s vremenom promijenilo. I danas se vode rasprave o prihvatljivosti tajnoga snimanja nakon kojega se traži naknadni pristanak da se snimljeni materijali upotrijebe za potrebe istraživanja (o ovome spornom pitanju v. više u Schneider 2018).

dužnost da se sudionicima istraživanja „oduži” na način da podijeli s njima rezultate provedenoga istraživanja (ibid. 79–80).

Kao što je već spomenuto, etička načela provođenja znanstvenih istraživanja kulturno su specifična i stoga mogu uvelike varirati među različitim sredinama i tradicijama. U Hrvatskoj su ona propisana etičkim kodeksima, a dodatno su opisana u stručnoj metodološkoj literaturi za pojedina znanstvena područja.

3.5. Zaključci

U ovoj cjelini knjige ukratko su prikazane metode prikupljanja podataka za potrebe provođenja pragmatičkih istraživanja. U sklopu njihova pregleda nastojali smo ukazati na njihove prednosti i nedostatke, uz napomenu da nijedna od navedenih metoda nije bolja ili lošija od ostalih te da njihov izbor prvenstveno ovisi o predmetu i ciljevima pojedinoga istraživanja. Uz kratak opis pojedinih metoda prikupljanja podataka u poglavlju su predstavljeni i ilustrativni primjeri njihove primjene u sklopu provedenih pragmatičkih istraživanja. Predstavljeni popis istraživačkih metoda nije konačan, već obuhvaća one metode koje se najčešće primjenjuju u praksi.

O metodologiji provođenja pragmatičkih istraživanja napisane su brojne studije, a jedna od najopsežnijih monografija o toj temi zbornik je pod naslovom *Methods in Pragmatics*, koji su uredili Bublitz, Jucker i Schneider (2018). Ova publikacija sadržava niz radova posvećenih pojedinačnim istraživačkim metodama koje se primjenjuju u sklopu pragmatičkih istraživanja.